

50 jaar commissies Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (BAN)

Om ruimtelijke informatie te kunnen 'plaatsen' hebben kaartgebruikers aardrijkskundige namen nodig en moeten kartografen die namen dus aan kaarten toevoegen. Maar dan wel in de juiste spelling. Zeker in een tijd waarin die namen ook gebruikt worden om allerhande bestanden aan elkaar te knopen. Daarom hebben kartografen al meer dan 50 jaar gehamerd op de noodzaak de spelling van aardrijkskundige namen te standaardiseren, zowel waar het binnenlandse (Gorkum of Gorinchem?) als buitenlandse (Kuwait of Koeweit?) namen betreft. De redactie van *Geo-Info* erkent die noodzaak en biedt graag ruimte aan de spelers die zich namens hun instanties voor die standaardisatie beijveren om hun argumenten en werkwijzen voor een breder publiek duidelijk te maken.

Figuur 1 - De Lijst van Landennamen (1981).

Geschiedenis van de commissie

17 oktober 1960 vraagt Jan-Erik Romein in een brief aan zijn medebestuurder van de Kartografische Sectie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG) Fer Ormeling (sr.) hoe ze de hulp van het KNAG-bestuur zullen inroepen om in Nederland tot een 'permanente commissie voor de aardrijkskundige namen' te komen. Zo'n commissie is nodig om uit de voor de kartografen zo schadelijke permanente chaos op het gebied van de schrijfwijze van aardrijkskundige namen te komen.

Door Ferjan Ormeling

Sedert de Spellingwet van 1947 (die de spelling-Marchant voor iedereen verplicht stelde) had de Nederlandse delegatie in de Nederlands-Belgische Woordenlijstcommissie de opdracht ook de spelling van de aardrijkskundige namen te bewerken, maar die commissie deed daar in feite niets aan. Romein stelde nu voor dat het KNAG het initiatief zou nemen weer een lijst van Nederlandse plaatsnamen uit te geven zoals ze ook eerder gedaan had (Beekman 1936), maar nu volgens de nieuwe spelling-Marchant. En uiteraard zou de spelling in de nieuwe lijst dezelfde 'wettigheid' moeten hebben als de Woordenlijst der Nederlandse taal, het bekende 'Groene Boekje'. Gedacht werd aan een lijst van ongeveer 50.000 plaats- en gemeentenamen. Hoewel het kartografen niets uitmaakte welke spelling als de officiële gezien moest worden, erkenden zij dat het volgen van de nieuwe spellingvoorschriften het ook voor de bevolking als geheel gemakkelijker zou maken de plaatsnamen correct te schrijven.

Na de reactie van Ormeling schrijven ze op 12 november 1960 samen een op het bovenstaande gebaseerde brief aan het KNAG-bestuur, die als volgt eindigt: 'In het bijzonder een land als Nederland, met zijn talrijke economische en wetenschappelijke buitenlandse betrekkingen, kan zich o.i. thans niet meer veroorloven enerzijds de aardrijkskundige namen van andere landen slecht te kennen en gebrekkig te schrijven en anderzijds in gebreke te blijven ten aanzien van althans het vastleggen en publiceren van zijn eigen aardrijkskundige namen; ten behoeve van anderen en ten behoeve van zichzelf.

Nu de schrijfwijze der aardrijkskundige namen, en in het bijzonder hun standaardisering, voorwerp van blijvend internationaal overleg wordt, en zelfs de instelling te verwachten is, op initiatief van de Economische en Sociale Raad der Verenigde Naties, van een internationale commissie voor aardrijkskundige namen [de UNGEGN], zou het gelukkig zijn wanneer Nederland daarin niet achterbleef.'

Het KNAG reageert, na een vrij vruchteloos gesprek met de voorzitter van de Nederlandse delegatie in de Woordenlijstcommissie,

professor Van Haeringen, door één van haar leden te mobiliseren: dr. W.H. Vermooten, die behalve geograaf ook lid is van de Tweede Kamer. Hij gaat kamervragen stellen (nr. 2044, ingezonden 8 februari 1963). De volgende zijn hier met name relevant:

3. Kan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen mededelen, welke vorderingen gemaakt zijn met het vervaardigen van de officiële lijst van aardrijkskundige namen van Nederland? [waar de spellingswet van 1947 om vroeg]
4. Zijn de Ministers niet van oordeel dat, nu de schrijfwijze van de aardrijkskundige namen en in het bijzonder hun standaardisering voorwerp van blijvend internationaal overleg geworden is, het thans hoog tijd wordt (...) dat de Nederlandse schrijfwijze van de aardrijkskundige namen van andere landen op uniforme wijze officieel wordt vastgesteld?
5. Zijn de Ministers niet van oordeel dat de vervaardiging van een lijst van buitenlandse aardrijkskundige namen het best zou kunnen geschieden door een (permanente) commissie voor de schrijfwijze van aardrijkskundige namen, gelijk zij al bestaat in [vele andere landen]?

Minister Klompé antwoordt daarop dat blijkens mededeling van de Nederlandse delegatie in de Nederlands-Belgische Woordenlijstcommissie binnenkort een ontwerp voor de regeling van de schrijfwijze van de Nederlandse aardrijkskundige namen aan haar zal worden aangeboden.

Dat is in feite onjuist; wel vraagt ze de KNAW om advies aangaande de wenselijkheid van Nederlandse inbreng in een VN-conferentie over de standaardisering van de spelling van aardrijkskundige namen. De KNAW stelt een commissie in (waarin het KNAG Ormeling en Romein afvaardigt) en die adviseert de minister dienaangaande in positieve zin. In 1964 en 1965 trekt dr. Vermooten in de Tweede Kamer nogmaals aan de bel, omdat men geen voortgang in dit dossier kan constateren. Uiteindelijk wordt op 7 juni 1968 de Commissie Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (CBAN) ingesteld door de minister van Onderwijs en Wetenschappen.

De CBAN

De opdracht van de CBAN luidt, volgens het ministerieel besluit van 7 juni 1968:

‘Met inachtneming van eventuele richtlijnen betreffende de internationale standaardisatie van aardrijkskundige namen, die in het kader van de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties tot stand komen, richtlijnen voor te stellen voor het gebruik en de spelling in Nederland van moderne buitenlandse aardrijkskundige namen en een inventaris op te maken van algemeen gebruikelijke Nederlandse vormen van buitenlandse aardrijkskundige namen voor een aantal internationale geografische objecten’.

De commissie komt in september 1968 voor het eerst bijeen (we vieren dus inmiddels de 51^e verjaardag). Deze is samengesteld uit drie geo-kartografen (prof. dr. M.W. Heslinga, Ormeling en Romein), twee taalkundigen (dr. B.C. Damsteegt en dr. D.P. Blok) en drie waarnemers van ministeries (drs. J.H.L. Mols (O&W), mr. F.G. Boulonois (BZ) en ing. E. Moulijn (VW-PTT), onder voorzitterschap van, inmiddels professor, Ormeling sr.

Het werk van, vooral, Romein, bestond uit het verzamelen van exoniemen. Een exoniem is een topografische naam in een andere taal dan de plaatselijke, een endoniem is een

topografische naam in de plaatselijke taal (Keulen is bijvoorbeeld een exoniem, Köln is een endoniem). Deze exoniemen zijn verzameld uit allerlei bronnen: wereldatlassen, encyclopedieën, woordenboeken, kranten en naamlijsten van de PTT en van Buitenlandse Zaken. Er wordt vastgelegd welke spellingen in gebruik zijn bij de verschillende officiële instanties voor de landnaam en de afleidingen (voor de taal, de inwonernaam en het betreffende bijvoeglijk naamwoord). De besluiten en overwegingen van de commissie worden vastgelegd. De uitgangspunten van de commissie behelsden aan de ene kant, mede ingegeven door de UNGEGN, het aantal exoniemen zoveel mogelijk te beperken ten behoeve van de internationale communicatie en aan de andere kant de bestaande exoniemen te koesteren, als onderdeel van de Nederlandse culturele erfenis. Er worden beredeneerde keuzes gemaakt en in 1973 is men gereed met de lijst van landnamen en hun afleidingen. Er wordt een gebruiksaanwijzing voor de lijst opgesteld, een verantwoording waarin algemene uitgangspunten worden geformuleerd, zoals over het gebruik van lidwoorden en de vorming van vrouwelijke inwoneraanduidingen. Ingeburgerde Nederlandse namen heeft men niet veranderd. Men dringt nu bij de minister aan op publicatie van de lijst. Maar de minister, inmiddels Van Kemenade, realiseert zich (een aantal jaren nadat de commissie hem dat had gesuggereerd) dat overleg met de Belgen gewenst is. De Vlaamse taalkundigen prof. dr. K. Roelants en dr. M. Hoebeke worden geraadpleegd en die blijken het eens te zijn met de uitgangspunten en de daaruit resulterende lijst. Nadat die horde genomen is en de lijst is bijgesteld en zijn gang heeft gemaakt langs de verschillende departementen, is het inmiddels 1980 als de minister hem vrijgeeft voor publicatie. Tot ontzetting van de commissieleden wordt de in de lijst van landnamen gebezigde spelling in tegenstelling tot de oorspronkelijke afspraken nog niet wettelijk voorgeschreven maar slechts aanbevolen. De Lijst van landennamen wordt in januari 1981 gedrukt en verspreid door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (zie figuur 1).

Inmiddels heeft men ook standpunten geformuleerd over het eerste deel van de opdracht, het opstellen van algemene richtlijnen hoe om te gaan met buitenlandse aardrijkskundige namen: gebruikelijke Nederlandse exoniemen behoeven niet per se de nieuwe spelling te volgen; buitenlandse namen in Latijns schrift zullen integraal worden overgenomen en

namen uit landen zonder Latijns schrift zullen worden getranscribeerd of getranslitereerd (bij voorkeur volgens dienaangaande resoluties van de UNGEGN).

De Nederlandse Taalunie:

BAN I 1988-1993

Inmiddels is op 9 september 1980 de Nederlandse Taalunie opgericht, bevoegd tot het wettelijk regelen van de spelling en de spraakkunst van de Nederlandse taal. Als commissie van een aantal Nederlandse ministeries die hun taalkundige bevoegdheden nu aan de Taalunie hebben overgedragen, komt de CBAN in een bestuurlijk vacuüm terecht en de werkzaamheden op het Meertens-instituut aan een lijst van alle Nederlandse exoniemen vallen allengs stil. Wanneer er in 1988 een Taaluniewerkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen in het leven wordt geroepen, bestaat de CBAN officieel nog steeds, maar de overgang naar het nieuwe bestel wordt vereenvoudigd doordat de CBAN-secretaris, inmiddels professor, dr. D.P. Blok de nieuwe werkgroep gaat voorzitten. De commissie is samengesteld uit taalkundigen (prof. dr. Blok, dr. R. Rente-naar, prof. dr. K. Roelants), vertegenwoordigers van persbureaus (J.P. van Groesen, B. van de Voorde), van ministeries van Buitenlandse Zaken (mr. J.J. Jonker Roelants en F. Hintjens), van de Europese Commissie (H. Ladage) en een kartograaf (prof. dr. F.J. Ormeling (jr., zoon van zijn hierboven genoemde naamgenoot)).

Men gaat aan het werk met de volgende taakstelling:

- Het vervaardigen van een lijst van landnamen, afgeleide adjectieven daarvan, inwonernamen en hoofdsteden van desbetreffende landen. Dit met als uitgangspunt de Lijst van landennamen van de CBAN.
- Onderzoek naar de relatieve wenselijkheid en mogelijkheid van een uitgebreidere lijst van buitenlandse namen dan de onder taak a) bedoelde lijst, óf een aanvulling op de onder taak a) bedoelde lijst.

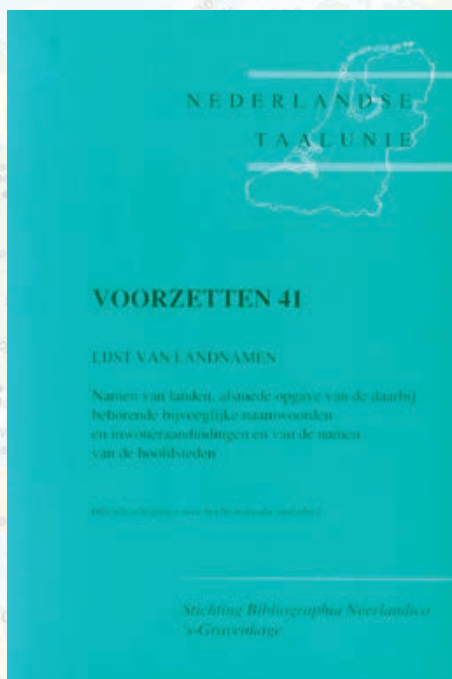
Bij het uitoefenen van haar taak diende de werkgroep zich zowel te houden aan de vigerende spellingswetten als een evenwicht na te streven tussen de wens tot behoud van het Nederlands taaleigen enerzijds en de internationale tendens tot vermindering van het gebruik van exoniemen anderzijds. Ook transcriptieprocedures zullen besproken worden.

De werkgroep BAN krijgt een vliegende start aangezien al het door de CBAN verzamelde documentatiemateriaal (inclusief de exoniemenlijst) aan haar wordt overgedragen. Er wor-

De samenstelling van de werkgroep is rond 2010:

- **prof dr. F.J. Ormeling (Universiteit Utrecht) voorzitter;**
- **prof dr. M. Devos (Universiteit Gent);**
- **mevr. F. de Vos (Europese Unie);**
- **Mevr. C. 't Hoen. (ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag);**
- **mevr. S. Krebel (ministerie van Buitenlandse Zaken, Brussel);**
- **prof. dr. W. van Langendonck (Katholieke Universiteit Leuven);**
- **mevr. H. van der Mijl (Publieke Omroep);**
- **mevr. K. Spillebeen (taaladviseur Vlaams Parlement);**
- **drs. T. Tichelaar (Noordhoff Uitgevers);**
- **M. Eelen (persbureau Belga);**
- **J. Tjepkema (NOS);**

In 2014 wordt ook **prof. dr. A. Versloot (Universiteit van Amsterdam)** in de werkgroep opgenomen. De ‘dagelijkse commissie’ bestaat dan uit: **Magda Devos, Frieda De Vos en Ferjan Ormeling.**

Figuur 2 - De Lijst van Landnamen (1993).

den randvoorwaarden gesteld waar ieder zich in kan vinden ('Er zal zoveel mogelijk uitgegaan worden van de lokale naam (donorprincipe), maar de aanvaardbaarheid en vertrouwdsheid van een bepaalde variant mogen niet over het hoofd worden gezien.' En: 'In de voorstellen van de werkgroep mogen de diakritische tekens niet weggelaten worden omdat door de toenemende technologische ontwikkelingen het gebruik van deze tekens niet veel problemen meer kan opleveren.').

In juli 1989 wordt de nieuwe lijst van landnamen door de BAN bij de Taalunie ingediend, in januari 1990 volgt de BAN-nota hoe met de overige buitenlandse namen om te gaan. In oktober 1989 wordt de nieuwe lijst door de Taalunie ter visie gelegd bij het Samenwerkingsverband Nederlandstalige Terminologie (SaNT), het Comité van Ministers van de Taalunie en de Commissie Taal van de Raad van Nederlandse Taal en Letteren. Veel kritiek komt er uit de taalkundige hoek op de toepassing van het donorprincipe en het gebruik van diakritische tekens die niet horen in de Nederlandse taal. Men bleek zich onvoldoende in de uitgangspunten van het werk te hebben verdiept, men vergelijkt appels met peren wanneer men endoniemen met exoniemen vergelijkt, waardoor de variatie in het gebruik van oe/u en c/k onlogisch lijkt. Bovendien blijkt men zich niet in de systematiek te hebben verdiept. Ondanks het feit dat de lijst op een aantal aspecten wordt bijgesteld wordt ze door de Taalunie en de Raad van Ministers afgewezen. Het belangrijkste struikelpunt is het uitgangspunt dat het endoniem

integraal wordt overgenomen tenzij er een gebruikelijk Nederlands exoniem bestaat. Men wenst dat om te keren: uitgangspunt moet het Nederlandse exoniem zijn en als dat niet bestaat het lokale endoniem nemen.

Blok en Ormelings jr. zijn van mening dat de Taalunie daarmee de oorspronkelijke opdracht wijzigt, zij kunnen niet meegaan met de nieuw geformuleerde uitgangspunten – mede gezien de standpunten die ze in de UNGEGN uitdragen met betrekking tot het verminderen van de exoniemen ten behoeve van de internationale communicatie. Om de kartografen die belang hebben bij het kennen van de nieuwe standaardspelling niet langer te laten wachten, publiceert Ormelings de oorspronkelijke lijst zoals door de werkgroep samengesteld in het Kartografisch Tijdschrift (1992-3).

Rentenaar neemt dan het voorzitterschap over en in 1993 wordt de gewijzigde Lijst van landnamen uitgebracht conform de wens van de Raad van Ministers (als nr. 41 in de reeks Voorzetten van de Nederlandse Taalunie, zie figuur 2). Afgezien van een aantal controversiële naamsveranderingen zijn de resultaten in hoge mate vergelijkbaar met die van de CBAN, het belangrijkste verschil is dat in de nieuwe lijst ook de hoofdsteden zijn opgenomen. De BAN heeft daarmee haar taak volbracht. Ondanks de aanpassing aan de wensen van de Raad van Ministers wordt het gebruik van de spelling in deze lijst door haar niet verplicht gesteld, maar slechts aanbevolen.

BAN II 1993-1996

Om aan het tweede deel van de taak van de BAN uitvoering te geven, wordt vervolgens een werkgroep samengesteld die de meer uitgebreide inventarisatie van alle Nederlandse exoniemen zal uitvoeren: 'De werkgroep heeft als taak een lijst samen te stellen van namen van belangrijke steden, anders dan hoofdsteden van landen, regio's, eilanden, gebergten, zeeën, meren, rivieren en andere geografische entiteiten die niet voorkomen in de Lijst van landnamen (Voorzetten 41)'. Voorzitter blijft Rentenaar (inmiddels hoogleraar), Ormelings (jr.) wordt toch weer bij het werk betrokken (de BAN II moet zich gezien de opdracht conformeren aan de uitgangspunten van BAN I, en dat maakt het hem mogelijk zich weer te engageren) en verder zijn bij het werk betrokken K. Boumann (Europese Gemeenschappen), P. Cockx (ministerie van de Vlaamse Gemeenschap), prof. dr. M. Devos (Universiteit Gent), J.P. van Groesen (ANP), prof. dr. W. van Langendonck (K.U. Leuven), M. Eelen (Belga), dr. G. Verhoeven (Taalunie), en drs. G.P. Visser (ministerie van Buitenlandse Zaken). Mevrouw

Jacqueline Balteau van de Taalunie zorgt voor de secretariële ondersteuning.

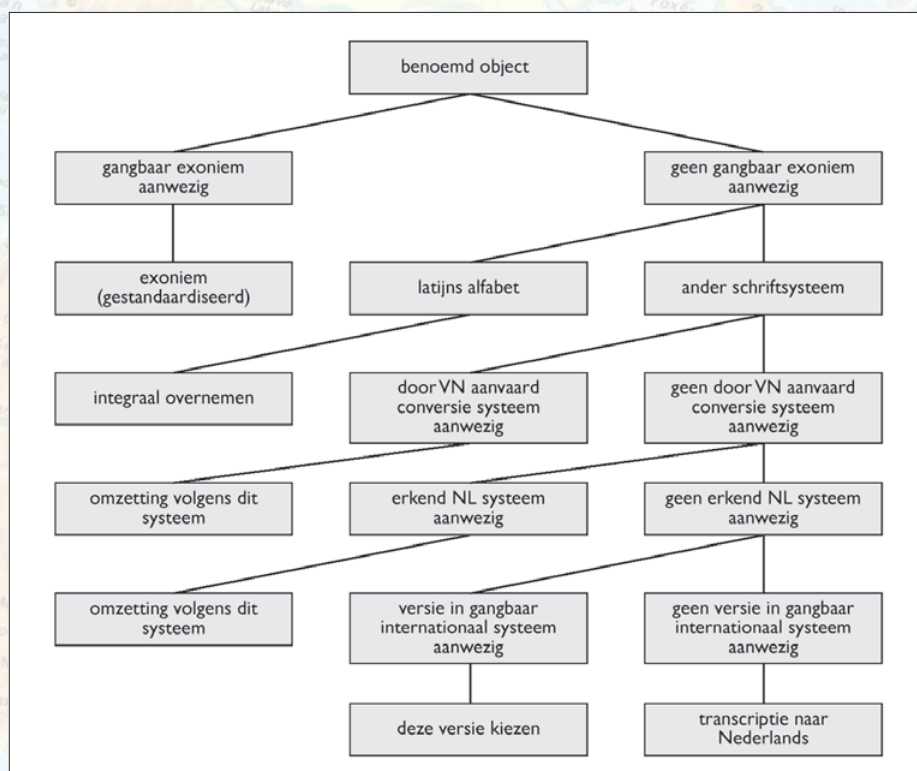
In de richtlijnen staat dat men terughoudend zal zijn met het gebruik van exoniemen en alleen nu nog gebruikelijke exoniemen zal opnemen; de overige rekent men tot de historische namen. Er wordt verwacht dat men binnen een jaar de lijst gereed zal hebben, maar dat lukt niet. Het wordt 1995 voordat men gereed is en in 1996 verschijnt *Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands* (als nr.50 in de reeks Voorzetten, zie figuur 3). Behalve de reeds in de vorige uitgave gemelde gegevens staan hier ook de overige, als gebruikelijk onderkende, Nederlandse exoniemen in, samen met hun endoniem. Ze zijn geordend per werelddeel en per land, er is een verklarende woordenlijst toegevoegd, een lijst met vertalingen van buitenlandse 'generics' (zoals lake, baie, proliv, teluk, arcipelago) en een index van alle namen, zowel endoniemen als exoniemen. Een lijst van wijzigingen in de landnamen sedert de vorige uitgave staat aan het begin. Ook de Nederlandse benamingen van plaatsen in Frans-Vlaanderen en Wallonië worden toegevoegd (dankzij de hoogleraren Devos en Van Langendonck) in aparte lijsten. Daarmee heeft de werkgroep BAN II aan haar opdracht voldaan. Deze (uitgebreide) lijst krijgt dezelfde wettelijke status als haar voorganger.

BAN-III 1997-2018

De leden van de werkgroep BAN II krijgen een half jaar na de afsluiting van de werkzaamheden

Figuur 3 - Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands (1996).

Figuur 4 - Schema dat de gang van zaken bij de door de BAN gemaakte keuzes verklaart (bron: Ferjan Ormeling).

een brief van Greetje van den Berg, de algemeen secretaris van de Nederlandse Taalunie, waarin ze stelt dat ze het noodzakelijk acht dat er een permanente adviesstructuur komt inzake buitenlandse aardrijkskundige namen, en vraagt of men in dat kader de werkzaamheden wil voortzetten. Er is dus kennelijk behoefte aan onderhoud van de lijst. De taakstelling houdt in het verzamelen en melden van wijzigingen op het gebied van de namen van geografische entiteiten in het buitenland ten opzichte van de in de Voorzeten nr. 50 opgenomen namen, het signaleren van ontwikkelingen in het buitenland op het gebied van de spelling van aardrijkskundige namen die invloed kunnen hebben op de BAN-lijst en het geven van advies op het gebied van de schrijfwijze van buitenlandse aardrijkskundige namen.

Een nieuw punt wordt het creëren van een elektronische lijst van exoniemen, waar een website van de Taalunie toegang toe zou bieden. Ormeling doet daartoe een voorstel. In 1999 gaat Rentenaar met vervroegd pensioen en vraagt de Taalunie Ormeling het voorzitterschap van BAN III over te nemen. Nog in bijzijn van Rentenaar wordt de laatste hand gelegd aan de herziene *Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands*, waarvan de uitgave voorjaar 2000 is voorzien. Er zal ook een wereldkaart met de exoniemen in worden opgenomen. Dan blijkt dat de Taalunie haar koers gewijzigd heeft en nog zomer 2000 een

digitaal Taalunieversum wil presenteren, waarvan eventuele afgeleide papieren uitgaven door commerciële partijen kunnen worden uitgegeven. De BAN III-lijst zou onderdeel worden van het Taalunieversum, liefst met een uitspraakmodule van de aardrijkskundige namen. De werkgroep BAN III blijft pleiten voor een papieren versie, maar volgens de algemeen secretaris van de Taalunie zijn daarvoor geen commerciële gegadigden te vinden, vermits de lijst nu ook op de Taalunie-website opgenomen wordt.

Het creëren van de website met de BAN-lijst heeft veel voeten in de aarde: eerst om de benodigde diakritische tekens te kunnen genereren, dan om de gewenste functionaliteit te kunnen bieden en al helemaal om de uitspraakmodule te realiseren. De werkgroepleden spreken de namen in onder leiding van prof. Devos. De uitspraakmodule is een korte tijd in de lucht, maar wanneer er een

aantal fouten wordt geconstateerd die een verbetering c.q. update behoeven, blijkt dit onmogelijk en wordt de module losgekoppeld. Pas in 2013 komt, na veel aandringen en een zoektocht naar de in 2003 ingesproken bandjes met de uitspraak, deze weer op de agenda.

Na veel beginproblemen is er rond 2005 sprake van een goed draaiende website Buitenlandse aardrijkskundige namen, als onderdeel van het Taalunieversum direct op de homepage daarvan terug te vinden. Wijzigingen in de lijst van exoniemen worden snel doorgevoerd en op de website zichtbaar gemaakt. Wanneer echter rond 2010 de Taalunie-website gerestyled gaat worden en de BAN-lijst op de Taaladvies-homepage geplaatst dient te worden, verloopt één en ander niet bepaald vlot. Lange tijd wordt geklaagd over moeilijke bereikbaarheid, en het pas met jaren vertraging doorvoeren van de opgegeven wijzigingen om de site up-to-date te houden. In 2017 zijn de meeste werkgroepklachten verholpen, en functioneert de website naar behoren.

Intussen wordt er, offline, veel werk verzet. In de eerste plaats komt er een rubriek 'Historische namen', zodat de lijst ook voor historici relevant wordt. In de behoefte van een wereldkaart waar men op kan klikken om toegang tot de exoniemen van een bepaald land te krijgen wordt door een extern bedrijf voorzien, maar dat zorgt voor een kaart met veel fouten, die blijkbaar niet te updaten is. Er worden namen in Fryslân toegevoegd, waarbij op de website te zien is wat de Friese dan wel Nederlandse namen zijn en welke van beide officieel zijn (vooral dankzij de hulp van prof. dr. Versloot). De toponymische richtlijnen voor Nederland worden opgenomen, waarin het buitenlanders duidelijk wordt gemaakt hoe ze met Nederlandse plaatsnamen om moeten gaan. Het gebruik van lidwoorden wordt in een toelichting duidelijk gemaakt, evenals de bij de hoofdsteden vermelde bijvoeglijke naamwoorden c.q. mannelijke en vrouwelijke inwoneraanduidingen. De gebruikers van de site worden over verbogen en onverbogen vormen geïnformeerd. De bronnen van de door de VN

Figuur 5 - Website Buitenlandse Aardrijkskundige Namen.

Figuur 6 - Klikkaart-optie van de BAN-website om snel een land te vinden.

aangenomen omzettingssystemen van het ene naar het andere schrift worden aangegeven, en er wordt aangegeven uit welke talen de opgenomen endoniemen afkomstig zijn. Er wordt veel werk verzet om schijnbaar inconsequente keuzes te verklaren, en met een schema (zie figuur 4) wordt de gang van zaken bij de gedane keuzes inzichtelijk gemaakt.

De Taalunie gaat mee met nieuwe ontwikkelingen, eerst met spraaktechnologie, waarmee nieuwe algemeen secretarissen hopen te scoren en waar commerciële bedrijven gouden vergezichten voorspiegelen, en ook met wetenschappelijk onderzoek naar vertaaltechnologie. Het ontwikkelen van programma's voor de automatische omzetting van namen uit talen met niet-Latijnse schriftsystemen naar het Nederlands wordt door de Taalunie gesteund en lijkt een wezenlijk goed. Wanneer men echter in elk taalgebied hetzelfde zou doen, namelijk alle namen (en niet alleen de exoniemen) aan de uitspraak in de eigen taal aanpassen, dan ontstaan er evenveel versies van persoons- en plaatsnamen als er taalgebieden zijn en dat leidt tot de grote chaos die men juist in internationaal verband wil proberen te vermijden (Chroesjtsjov/Chruschtschow, Khrushchev, Khrouchtchev, Jrushchov, of Jerevan, Jerewan, Yerevan, Erevan). Het is in strijd is met de principes van de VN, die naar 'univociteit' streeft, namelijk dat van elke plaatsnaam in elk alfabet maar één naamversie de officiële is. Het voornemen van de algemeen secretaris om een nieuwe commissie binnen de Taalunie in het leven te roepen (de Commissie Anderstalige Namen of CAN) die zowel voor buitenlandse plaats- als persoonsnamen verantwoordelijk zal zijn en volgens de nieuwe principes zal gaan

werken, brengt Ormeling ertoe zich terug te trekken als voorzitter. In de taakomschrijving van de CAN, zoals die in samenspraak met zijn opvolger, prof. dr. A. Versloot, tot stand is gekomen, is echter sprake van twee aparte secties binnen de CAN, één voor plaatsnamen - een directe voortzetting van de BAN - en één voor persoonsnamen, die in goede harmonie samenwerken. Daarmee gaat eind 2017 een nieuwe periode in.

En de plaatsnamen binnen Nederland?

Hoewel de Spellingwet van 1947 daarom vraagt, gaat de Nederlandse delegatie in de Nederlands-Belgische Woordenlijstcommissie zich pas begin jaren '60 aan de plaatsnamen wijden, nadat de in het voorspel genoemde lieden haar middels kamervragen tot activiteit in deze hadden aangespoord (haar andere taken waren middels het 'Groene Boekje' al in 1954 voltooid). Deze Nederlandse delegatie ofwel de commissie-Van Haeringen (1962-1970) c.q. de commissie-Damsteeg is in de periode 1962-74 ruim zestig keer bijeen geweest! Een aantal uit de CBAN bekende spelers zien we hier terug: dr. D.P. Blok, en drs. J.E. Romein (als adviseur en documentalist 1960-1973, vervolgens als lid).

De resultaten van het werk van de commissie zijn neergelegd in een in 1974 aan de minister van onderwijs uitgebracht rapport met een inleiding waarin de uitgangspunten voor de aanpassing van de plaatsnamen aan de nieuwe spelling zijn verantwoord en een lijst van 40 000 namen van aardrijkskundige objecten in Nederland gespeld conform de nieuwe spelling.

De commissie signaleert het volgende: 'Door de overgang van de spelling-De Vries en Te Winkel naar de spelling-Marchant treden

een aantal zonderlinge spellingsverschillen in de Nederlandse toponiemen op die slechts aanvaardbaar waren in het kader van de overgangstoestand die de spellingwet van 1947 ten aanzien van de aardrijkskundige namen binnen Nederland had geschapen. Uit een praktisch oogpunt dienden deze verschillen opgeheven te worden en moest ook een eind gemaakt worden aan de onzekerheden en fouten die voortvloeiden uit de archaïsche spellingen. Daarbij komt de principiële wenselijkheid om de Nederlandse aardrijkskundige namen te spellen volgens de regels die ook voor andere Nederlandse woorden gelden. Het is dan ook geenszins overdreven te zeggen, dat de thans ingevoerde regeling, die voortvloeit uit artikel 6 van de Spellingwet 1947 en aan de overgangstoestand een einde maakt, reeds te lang op zich heeft laten wachten.' De minister bleek echter bevreesd voor de reacties uit de regionale pers op de in het rapport gedane voorstellen om de spelling van de plaatsnamen aan de nieuwe wettelijke spelling aan te passen en liet het rapport in zijn la liggen. Dat is nu bijna 50 jaar geleden.

Meer informatie

- Beekman, A.A. (1936) Lijst der aardrijkskundige namen van Nederland. Uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap. Leiden: E.J. Brill
- www.namen.taalunie.org/buitenlandse-aardrijkskundige-namen-het-nederlands

Ferjan Ormeling is emeritus hoogleraar kartografie en was van 1999 tot en met 2017 voorzitter van de werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen. Ferjan is bereikbaar via fj.ormeling@uu.nl.

De werkwijze van de Commissie aardrijkskundige plaats- en per

De Commissie Anderstalige Namen (CAN) heeft als opdracht om de Taalunie te adviseren over de spelling van buitenlandse aardrijkskundige plaats- en persoonsnamen. In dit artikel wordt een beeld geschetst van wat daar bij komt kijken.

Door Arjen Versloot

In de 20^e eeuw was de wereld minder geglobaliseerd dan in de 21^e eeuw. Veel mensen hadden in beperktere mate dan nu te maken met plaatsen en mensen uit het buitenland. Dat gold zeker voor personen en bestemmingen van buiten Europa, met de koloniale contacten als de belangrijkste uitzondering. Mensen maakten minder gebruik van buitenlandse namen en waren er ook minder bekend mee. Bovendien bestonden er voor veel aardrijkskundige namen voor plaatsen dicht om ons heen traditionele Nederlandstalige versies (met een technische term *exoniemen*): Parijs, Kleef, Aken, Rijsel, Dusseldorp en Frankfort voor Paris, Kleve, Aachen, Lille, Düsseldorf en Frankfurt.

Wat dat laatste betreft, lijkt de behoefte aan Nederlandse versies tegenwoordig kleiner. Doordat men veel meer dan vroeger reist, is voor veel mensen een naam als 'Firenze' onderhand net zo vertrouwd als 'Florence' (dat uiteindelijk ook weer via het Frans geleend is) en bovendien voor de lokale navigatie nuttiger. Ormeling wijst in zijn bijdrage op het praktische belang van één internationaal gebruikte spelling (in Latijnse letters) voor één object. De behoefte om lokaal gebezigde naamversies in Latijns schrift nog om te buigen naar het Nederlands zal bij veel gebruikers laag zijn. In de grensgebieden zijn in Nederland de exonieme versies voor Köln, Aachen en Liège de afgelopen decennia door internationale afspraken over namengebruik van de verkeersborden verdwenen. Hoelang blijven Keulen, Aken en Luik nog in gebruik? De historisch gegroeide exoniemen zijn dus een krimpend repertoire van historisch gegroeid cultureel erfgoed. De groep voor aardrijkskundige namen binnen de CAN voegt geregeld bij exoniemen op de BAN-lijst de zinsnede 'lokale naam in toenemend gebruik' toe.

Die vertrouwde met het niet-Nederlandse perspectief strekt zich niet alleen uit tot de plaatsen en hun namen, we gaan ook veel vaker om met andere spellingssystemen. Met name de rol van het Engels in het internationale verkeer is de laatste decennia nog sterk gegroeid en woorden die volgens de spellingsprincipes van het Engels geschreven zijn, worden steeds minder als vreemd ervaren door de gebruiker van namen.

Slechts weinig Nederlanders zullen tegenwoordig nog de neiging hebben om bijvoorbeeld een schrijfwijze als 'Sudan' uit te spreken met de 'uu' van 'vuur'. Veel voor ons nieuwe namen bereiken ons via Engelstalige media.

Persoonsnamen

Naast de aardrijkskundige namen zijn er de persoonsnamen. Er zijn veel verschillende individuen met dezelfde naam of met een variant daarvan. Waar het gebruik van 'Aken' voor 'Aachen' in het Nederlands geaccepteerd is, is het veel minder gebruikelijk om iemand die 'Katarzyna' heet zomaar 'Katrijn' of 'Catharina' te noemen. Voor de één betekent een spelling 'Eric' in plaats van 'Erik' een ernstige aantasting van de persoonlijke identiteit, een ander, die als 'Ria' door het leven gaat, zal er misschien geen moeite mee hebben om zich in een Engels-talig gezelschap als 'Mary' voor te stellen. Voor namen van historische personen zijn er wel vaak gangbare Nederlandse versies, zoals 'Lodewijk XIV' (niet 'Louis'), 'Karel de Grote' (internationaal bekender als 'Charlemagne'). Deze versies zijn vergelijkbaar met de exoniemen van de topografische namen.

Het wel of niet aanpassen van namen van buitenlandse personen, zeker als hun naam oorspronkelijk ook nog eens geschreven wordt in een niet-Latijns schrift, heeft dus nog een hele extra dynamiek en het belang van één internationaal gebruikte spelling (in Latijnse letters) voor één 'object' (in dit geval 'naam') is veel lager, omdat er een veel groter individueel aspect is.

Het contrast is overigens niet absoluut: er is een 'Kaldenkirchen', 'Kaltenkirchen', 'Koudekerke', 'Koudekerk (a/d Rijn)', 'Coudekerque', net zo goed als er een 'Erik', 'Erich', 'Eiríkur', enzovoort bestaan. Alleen is het aantal manifestaties per plaatsnaamtype ('tokens per type') veel kleiner dan bij persoonsnamen.

Ook als een naam wel in Latijns schrift gespeld wordt, blijft er een spanning met het gebruik in de Nederlandse context bestaan: wat te doen met in het Nederlands ongebruikelijke diakritische tekens en wat te doen met de uitspraak?

Anderstalige Namen: soonsonamen

Een klassiek voorbeeld is de naam van de voormalige Poolse vakkondleider en president, Lech Wałęsa, wiens naam een 'Ź' en een 'ć' bevat, beide in het Nederlands onbekend. Zowel het laten staan als het weglaten van de tekens ('Walesa') leidt bij de meeste Nederlandstaligen onherroepelijk tot een verkeerde uitspraak. In het Pools klinkt de naam in quasi-fonetisch schrift ongeveer als 'Wa-oe-è'sa', in taalkundig fonetisch schrift, IPA, [va'wěsa].

Waar spellingsverschillen van voornamen als uiting van individualiteit gezien kunnen worden, is het omgekeerde het geval bij achternamen. Het is bestuurlijk en administratief onwenselijk als achternamen van mensen afkomstig uit een land met een niet-Latijns alfabet voor verschillende leden van één familie verschillend gespeld worden. Als een naam op verschillende families betrekking heeft, is dat probleem er in veel mindere mate. We doen het in het Nederlands immers ook met 'Jansen', 'Janssen', 'Janse', 'Jansse' ...

Verder is er een fundamenteel verschil tussen het gebruik van een 'Nederlandse' versie

voor buitenlandse aardrijkskundige namen en namen van mensen van buitenlandse afkomst. Een plaats blijft liggen waar hij ligt: een exoniem heeft per definitie betrekking op iets buiten het Nederlandse taalgebied en dus moet de afweging gemaakt worden wat voor gaat: het 'Nederlandse' belang of internationale uniformiteit, uitgaande van de lokale versie. Een persoon die in Nederland of Vlaanderen geregistreerd wordt, doet dat meestal omdat hij of zij zich blijvend wil vestigen in een gebied waar Nederlands de officiële taal is. Zo iemand kan er dus belang bij hebben dat een omspelling naar het Latijnse alfabet zodanig geschiedt dat de naam ook min of meer correct wordt uitgesproken door Nederlandstaligen die met het woordbeeld geconfronteerd worden.

Nog weer anders ligt het voor personen die helemaal niet per se naar Nederland of Vlaanderen komen, maar bijvoorbeeld in het nieuws zijn. Wat staat daar voorop: een (redelijk) nauwkeurige uitspraak of een internationaal uniforme transcriptie? Dat laatste geldt in zekere zin ook voor plaatsnamen die vanwege bepaalde actuele gebeurtenissen voor enige

tijd in het nieuws zijn om daarna meestal weer snel te worden vergeten.

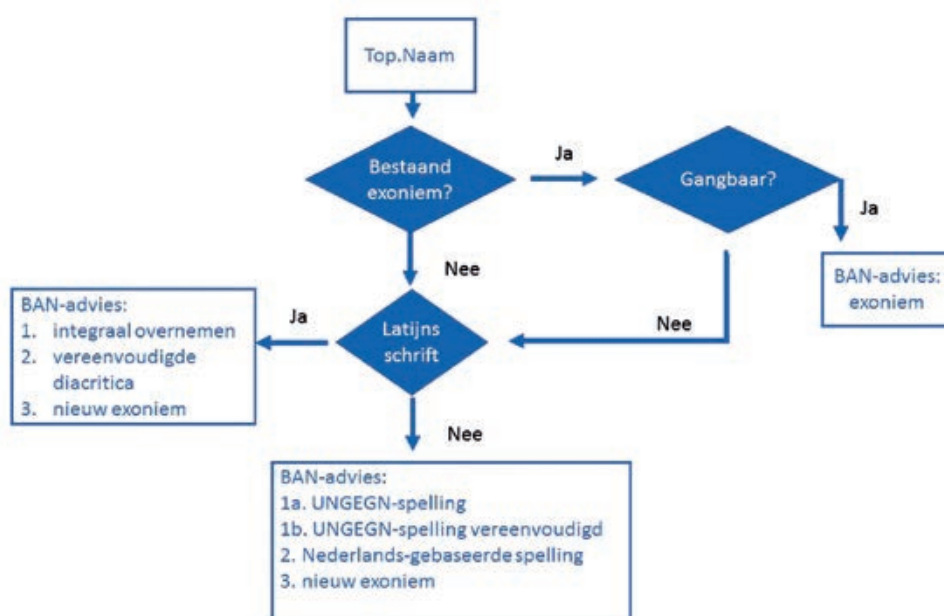
Strategieën voor de spelling van buitenlandse namen

Hoewel de problemen waar de Nederlandstalige gebruiker van buitenlandse namen zich voor gesteld ziet in de grond dezelfde zijn, kunnen de voorkeuren voor de ene of de andere oplossing sterk verschillen per categorie van namen.

Voor het toegankelijk maken van buitenlandse namen zijn grofweg drie scenario's voorhanden:

1. Internationale transcriptiesystemen, zoals voor aardrijkskundige namen gepropageerd door UNGEGN (VN) met één internationaal gebruikte spelling per plaats in Latijns schrift.
2. Transcriptiesystemen die dicht bij de Nederlandse spelling blijven.
3. Het gebruik van (historisch gegroeide) exoniemen.

We hebben dus grofweg de volgende opties voor aardrijkskundige namen (dit schema wijkt niet principieel af van het schema in de bijdrage van Ormeling):

Figuur 1 - Schema dat de gang van zaken bij de door de BAN gemaakte keuzes verklaart (bron: Arjen Versloot).

Figuur 2 - Namen in plaatselijk schrift en door UNGEGN aanbevolen transliteratie, 2016 (bron: Menno Bolder).

Het is niet eenvoudig om vast te stellen wat 'gangbaar' is. Het internet vormt daarvoor tegenwoordig een belangrijke bron. Voor persoonsnamen ligt één en ander iets gecompliceerder. Daar geldt het namelijk als geaccepteerd om idiosyncratische vormen te aanvaarden, omdat die geacht worden onderdeel te zijn van het individu. 'Piotr' wordt dus niet zomaar 'Peter' en ook 'Pjotter' zal niet gauw geschreven worden.

Het is in toenemende mate gebruikelijk dat uit talen met het Latijnse alfabet de lokale plaatsnaam onveranderd overgenomen wordt. Er is al gewezen op de moeilijkheden van sommige ongebruikelijke lettertekens in andere talen met Latijns schrift. Verder is er dan de keuze van een transliteratiesysteem voor talen met niet-Latijnse alfabetten. In veel gevallen bestaan er systemen die door het land in kwestie vastgesteld of aangeraden worden. De Bosatlas gebruikt dit systeem maar met vereenvoudigingen ten behoeve van de leesbaarheid. Bij een taal als Arabisch lopen we ertegenaan dat er weliswaar één taal is, maar met verschillende uitspraken en zonder dat alle landen waar het Arabisch schrift in gebruik is om Arabisch te schrijven (we laten dan bijvoorbeeld Perzisch nog buiten beschouwing) één transcriptiesysteem gebruiken. De systemen die er bestaan, zijn op het Engels of Frans gebaseerd, niet op het Nederlands. Het feit dat verschillende transliteratiesystemen

gebaseerd zijn op het Engels of Frans leidt soms tot een ongebruikelijk en soms ambigu woordbeeld. Het bekendste voorbeeld is de lettercombinatie 'ch' die voor een 'ch' (Nederlands, Duits), 'tsj' (Engels) of 'sj' (Frans) kan staan - al naar gelang de taal en het land. Een ander heet hangijzer is de 'oe'-klank: schrijf je die als 'u' (Engels, Duits), 'ou' (Frans) of 'oe' (Nederlands)?

Twee belangen strijden daarbij om de voorrang:

1. Eenduidige schriftelijke referentie, bijvoorbeeld voor officiële akten of voor geautomatiseerde opslag, waarbij alle informatie over een plaats of persoon liefst onder één spelling te vinden is.
2. Het belang van de gebruiker van het Nederlands, voor wie een geschreven naam bij voorkeur een sleutel is tot een uitspraak die op zijn minst in de buurt komt van de oorspronkelijke uitspraak.

Ten behoeve van de eigennamen bestaat er een initiatief om te komen tot een transliteratiesysteem voor verschillende alfabetten dat omzet naar een schrijfwijze die voor Nederlandstaligen tot een uitspreekbare spelling leidt en dat via het internet raadpleegbaar is. De 'Transcriptor' [1] van Noline van der Sijs en anderen is in staat om verschillende schrijfwijzen te suggereren aan gebruikers: één die aan bovengenoemd punt (1) voldoet, zoals bijvoorbeeld de spelling 'Sudan', die 'internationaal' is, of

juist aan punt (2), wat een spelling 'Soedan' zou suggereren. Deze vraag is met name actueel voor zogenaamde 'nieuwe' exoniemen, dat wil zeggen: namen zonder een traditie in het Nederlandse taalgebied, die bijvoorbeeld door actuele internationale ontwikkelingen in het nieuws komen en vragen om een voor Nederlandstaligen geëigende spelling. Er zouden dus voor een aantal namen (voor veel namen zal het ook niet uitmaken) twee versies beschikbaar kunnen komen, elk met hun eigen status en doelgroep. Het is aan de CAN om in deze wirwar van mogelijkheden en belangen gedegen adviezen voor de Nederlandse taalgebruiker te formuleren.

*Voor deze bijdrage zijn verschillende passages vaak letterlijk overgenomen uit een Taalunie-notitie over de toekomst van de Taalnieuwergroep BAN, van september 2017, geschreven door de toenmalige secretaris Rob Visser.

Referenties

[1] www.taalmanetjen.nl/transcriptor/

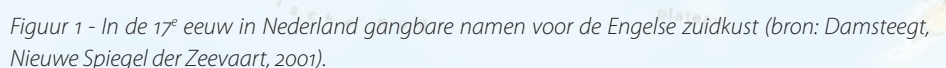
Arjen Versloot is hoogleraar Germaanse Taalkunde aan de Universiteit van Amsterdam en voorzitter van de Commissie Anderstalige Namen. Arjen is bereikbaar via a.p.versloot@uva.nl.

Hoe vaker je je neus de grens over beweegt - of dat nou letterlijk over een landsgrens is of via buitenlandse media - hoe eerder je in aanraking komt met de verschillende schrijfwijzen van plaatsnamen. Voor mij als klein jongetje dat in de auto op vakantie vaak meekeek op de wegenkaart, kwam dat besef voor het eerst toen ik op snelwegborden 'Anvers' zag staan en het even duurde voor ik doorhad dat dit de Franse aanduiding voor Antwerpen is.

Exoniemen (simpel gezegd: namen in je eigen taal voor buitenlandse plaatsnamen) zijn ontstaan voor plaatsen waarmee van oudsher veel contact was, bijvoorbeeld via de handel. Zo kregen havensteden als Plymouth en Aberdeen bij ons de namen 'Pleimuiden' en 'Abberdaan'. Gek genoeg vindt nu het omgekeerde plaats: juist door het toenemende contact met het buitenland raakt een toenemend aantal exoniemen in onbruik. Door de globalisering en het feit dat iedereen de hele wereld over rijdt, vaart en vliegt, vinden we het steeds gekker worden om onze oude namen die hier zijn ontstaan te blijven hanteren. Ook nieuwsmedia zoals de NOS hoeven al jaren niet meer alleen blind te varen op de grote persbureaus, maar komen via buitenlandse nieuwssites en sociale media steeds meer in contact met de plaatselijke (endoniemen) waardoor die onze exoniemen langzamerhand verdringen.

en zijn al langer niet meer in gebruik, maar ook de laatste jaren verdwijnen zelfs namen die toen ik eind jaren 80 van de vorige eeuw als nieuwslezer begon nog heel gewoon waren. Neem bijvoorbeeld Noordrijn-Westfalen (endoniem: 'Nordrhein-Westfalen') dat wij zo'n twintig jaar geleden nog 'Noordrijnland-Westfalen' moesten noemen. Nog langer geleden, voor mijn tijd, noemden we in Nederland de hoofdstad van die deelstaat Dusseldorp.

Een andere - kleine - verandering is dat we zijn overgestapt van 'Munster' naar 'Münster', wat dus tot gevolg heeft gehad dat een historische gebeurtenis als de 'Vrede van Munster' nu op Wikipedia ook de 'Vrede van Münster' is geworden. De 'Vrede van Atrecht' zal denk ik niet zo snel de 'Vrede van Arras' worden, maar ik vraag me af hoelang de term 'Processen van Neurenberg' nog blijft bestaan, want ik heb de eerste Nürnberg al gesignaleerd in een van onze nieuwsteksten. Keulen (hoe hard het er ook

Figuur 2 – Vrede van Munster of Münster? Schilderij van Gerard Terborch, 1648 (bron: Wikipedia, Vrede van Münster).

dondert) en Aken daarentegen zullen denk ik wel langer standhouden, maar die zijn ook niet in één dag gebouwd... Over die laatste stad gesproken: sollicitanten bij het NOS Radionieuws moesten vroeger (zonder internet of woordenboek) van een tekst van het Franse persbureau AFP een Nederlands nieuwsbericht fabriceren en als je het Franse exoniem 'Aix-la-Chapelle' onvertaald liet, sprak dat niet in je voordeel.

Bij de NOS is nu een clubje mensen actief in de NOS Taalcommissie. Deze interne commissie buigt zich gevraagd en ongevraagd over taalkwesties en als zodanig ook over de uitspraak en schrijfwijze van buitenlandse namen. Toen radio, televisie, teletekst en internet van de NOS nog losse afdelingen waren die niet zo nauw samenwerkten als nu, was er bij het tv-journaal nog een voorloper van deze commissie die zich het 'Gothenburg-beraad' noemde. Gothenburg (met of zonder 'h') is typisch een exoniem waar dat beraad zeer aan hechtte. Waarom? Het is namelijk ook een uitspraakkwesie. Het endoniem 'Göteborg' spreken ze in Zweden ongeveer uit als 'geuteborg'. Schrijf je daarom 'Göteborg' in een tekst, dan zal een Nederlander dat uitspreken als ware het een Duitse naam: 'geuteborg'. Helaas is 'Göteborg' in de lijst van de Taalunie inmiddels verbannen naar het hoekje historische benamingen. Op de site van de NOS zie je daarom nu ook meestal 'Göteborg', maar af en toe nog een verdwaalde 'Götenburg' van een redacteur van de oude stempel. Hoe het ook gespeld wordt, als nieuwslezer weiger ik in ieder geval voorlopig

nog om 'geuteborg' te zeggen. Aan de andere kant zijn ze in Duitsland ook overgestapt op het endoniem - mét Duitse uitspraak - dus ik vrees dat het een verloren strijd is.

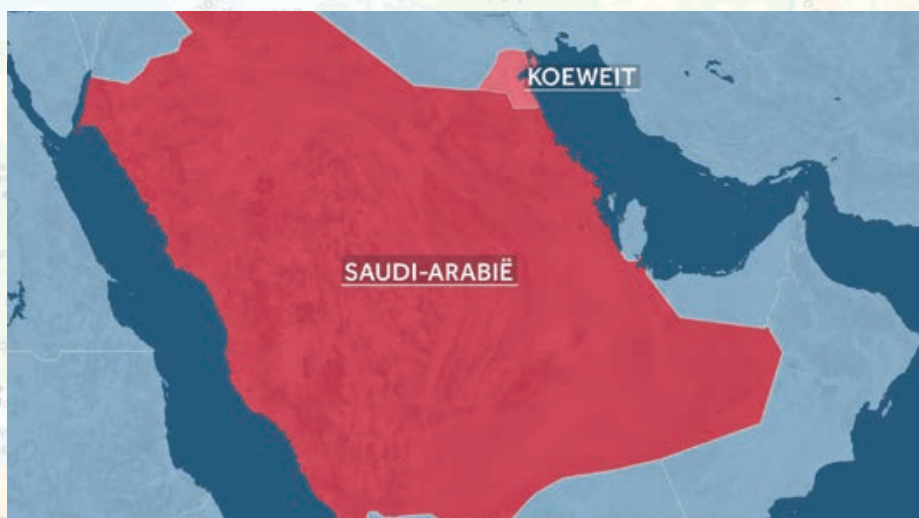
Een speciale vermelding bij de Nederlandse exoniemen verdient de letter 'u'. Namen als Murcia en Perugia die we uitspreken met een 'oe' zijn nooit getranscribeerd, maar vooral met namen

in Afrika, het Midden-Oosten en Azië was dat wel het geval. Tot niet al te lang geleden kon je dus teksten in Nederlandse kranten tegenkomen als: 'In de Boeroendese hoofdstad Boejeomboera...'. Die namen kom je nu niet meer tegen in de lijst van de Taalunie, maar bij andere landen zijn beide opties nog mogelijk. Bijvoorbeeld bij 'Sudan'/'Soedan' of 'Uganda'/'Oeganda'. Als nieuwsorganisatie valt hier niet mee te werken. Onze redacteurs moeten snel werken en hoe minder ze over de spelling hoeven na te denken, hoe beter.

Bij de NOS hebben we daarom voor de 'u' gekozen. Als je van 'Boeroendi' 'Burundi' maakt dan moet je ook van 'Soedan' 'Sudan' maken, zo hebben wij geredeneerd. Hetzelfde geldt voor Saudi-Arabië of namen in Israël en de Palestijnse gebieden zoals 'Nablus' en 'Netanyahu'. Waar het kan, zijn wij dus overgestapt op de 'u'. Met de nadruk op waar het kan, want de 'oe' is nog geenszins verdwenen. Er blijven namen bestaan waarbij een 'u' echt (nog) niet kan, zoals Kame-roen, Koeweit, Papoea-Nieuw-Guinea. Dit stuit meteen op een probleem, want als dat laatste land in het nieuws is in combinatie met de Indonesische provincie Papua ziet dat er heel gek uit. Een redacteur die beide namen in zijn nieuwsartikel moet gebruiken zal geneigd zijn ook die van de provincie met een 'oe' te schrijven, terwijl nu juist eigenlijk bijna alle oe's uit Indonesische namen zijn verdwenen, omdat die meestal nog uit de koloniale tijd stammen. Papua-Nieuw-

Figuur 3 - Landnaam Papoea-Nieuw-Guinea (Nederlands) vs. provincienaam Papua (Indonesisch) (bron: De Grote Bosatlas).

Figuur 4 - Kaart van Saudi-Arabië en Koeweit (bron: NOS). De NOS volgt de schrijfwijze van de BAN-lijst.

Figuur 5 - Centrum van Nur-Sultan (bron: Wikipedia).

Guinea zal binnenkort dus wel als nieuw exoniem in de lijst verschijnen.

Ook Russische namen schrijven we nog altijd met een 'oe'. Waarom? Hier hebben we te maken met de Nederlandse en de Engelse transcriptie van het Cyrillisch. In het Nederlands is dat een 'oe' en in het Engels een 'u'. Daarom schrijven wij Poetin en is het in het Engels Putin. Kunnen wij dan niet ook een u gaan schrijven? Dat zou kunnen, maar dan haal je dus de transcriptieregels overhoop. Aan de ene kant maak je dan van 'Poetin' 'Putin', maar wat doe je dan met 'Chroesjtsjov'? Maak je daar dan 'Chrusjtsjov' van - wat een halfslachtige oplossing is - of wordt het met 'Khrushchev' helemaal Engels met als gevolg dat niemand meer weet over wie we het hebben?

Ik heb nu persoonsnamen gebruikt, maar bovenstaande geldt natuurlijk evengoed voor aardrijkskundige namen als 'Moermansk', 'Oeral', 'Irkoetsk' en 'Ingoesjetie'. Een grappige uitzondering vormt de nieuwe hoofdstad van Kazachstan. Die is in maart 2019 vernoemd naar president Noersoeltan Nazarbajev, die toen aftrad. Je zou dus zeggen dat we de hoofdstad ook 'Noersoeltan' noemen, maar het is 'Nur-Sultan' geworden. Dit heeft er vooral mee te maken dat Kazachstan sinds 2017 bezig is om het cyrillische alfabet te vervangen door het Latijnse, waardoor het Kazachs niet meer getranscribeerd hoeft te worden. De 'u' is en blijft voor Nederlandstaligen een rare letter en zal dat voorlopig nog wel even blijven. In ieder geval is de 'u' met de 'oe'-

uitspraak inmiddels zo ingeburgerd dat vrijwel iedereen het bij Kim Jong-un automatisch over 'kim jong oen' heeft, terwijl de uitspraak hier toch echt 'kim djong un' moet zijn ...

En als we het toch over uitspraak hebben, wil ik tot slot nog even het licht werpen op endoniemen die eigenlijk ook exoniemen zijn. Dat is het geval als je de naam op dezelfde manier schrijft, maar anders uitspreekt dan het endoniem. Een duidelijk voorbeeld is de stadsnaam Hamburg. Het endoniem spreek je uit als 'hamboerk', maar het 'exoniem' in het Nederlands als 'hamburg' met de 'g' als in gras. Ik zou dit 'verborgen exoniemen' willen noemen. Het betreft dan vooral namen van landen en hoofdsteden, waarbij het heel gek zou zijn om die namen als endoniemen uit te spreken. Want wie in Nederland legt er bij Paraguay of Uruguay nu de klemtoon op de laatste lettergreep zoals Spaanstaligen doen? Wie doet dat bij Mali? Nou ja, Eurocommissaris Frans Timmermans doet dat. Die hanteert consequent de Franse uitspraak 'maa-LIE', terwijl we hier in Nederland toch echt gewoon 'MAA-lie' zeggen. Zou de heer Timmermans dan bij Monaco ook 'moo-na-KOO' zeggen, vraag ik me dan af. En bij Canada komt hij in de problemen, want doet hij het dan op z'n Frans of op z'n Engels?

Zijn exoniemen nu een uitstervend ras? Nee, dat denk ik niet. Zolang wij hier nog Nederlands spreken gaan we gewoon naar Parijs, Londen of Rome. Zal het aantal exoniemen afnemen? Ja, dat denk ik wel. Zoals uit het bovenstaande blijkt zijn er al heel veel verdwenen of gewijzigd en dat zal de komende tijd niet anders zijn. Is dat erg? Ja en nee. Ja, omdat er vaak van die mooie namen tussen zitten. (Nog een laatste voorbeeld: neem nou Maskate, de vroegere Nederlandse naam voor de hoofdstad van Oman, Masqat. Zonde toch?). Maar toch ook nee, omdat we niet in het verleden moeten blijven hangen. Als grote journalistieke organisatie moeten wij als NOS aan de ene kant het goede voorbeeld geven en niet te snel afwijken van wat er in atlanten en andere naslagwerken staat. Maar aan de andere kant staan wij midden in de maatschappij en dienen wij ook mee te bewegen met een taal die voortdurend in ontwikkeling is.

Jeroen Tjepkema is presentator en redacteur bij NOS Nieuws en lid van de Commissie Anderstalige Namen. Jeroen is bereikbaar via jeroen.tjepkema@nos.nl.

De rol van gestandaardiseerde namen in tweetalige gebieden

Bij buitenlandse aardrijkskundige namen denk je niet aan namen in Nederland en België. Toch houdt de Commissie Anderstalige Namen (CAN) van de Nederlandse Taalunie zich ook bezig met namen in eigen land en taalgebied. In het tweetalige Friesland, in de meertalige context van België en in een kleine uitloper van ons taalgebied in het uiterste noorden van Frankrijk worden verschillende talen naast elkaar gebruikt en hanteert elke taal zijn eigen namen. In de lijst Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (BAN) legt de CAN deze namen vast en helpt zo taalgebruikers wegwijs te raken in vaak complexe situaties.

Door Jasper Hogerwerf en Magda Devos

Volgens de uitgebreide taalwetgeving is het gebruik van aardrijkskundige namen in België gekoppeld aan de indeling van het land in taalgebieden. In Vlaanderen is het Nederlands de enige officiële taal en worden alleen Nederlandse namen gebruikt, in Wallonië is alleen het Frans officieel en worden Franse namen gebruikt. In de Duitstalige Gemeenschap in het oosten van België, dat formeel onderdeel is van Wallonië maar een zekere autonomie heeft, is het Duits officieel en zijn namen in het Duits. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is volledig tweetalig, Nederlands en Frans hebben er een gelijkwaardige officiële status. Nederlandse en Franse namen staan er op gelijke voet. Bij plaatsnamen doet zich er de merkwaardige situatie voor dat Nederlandse namen in een verouderde schrijfwijze voor Franse namen doorgaan, waar in het Nederlands de namen in de huidige spelling gebruikt worden, bijvoorbeeld 'Schaerbeek' ('Frans') versus 'Schaarbeeck' (Nederlands).

Een uitzondering vormen de zogenaamde faciliteitengemeenten langs de taalgrens en rond Brussel, waar naast de taal van het gebied een andere taal gebruikt mag worden in contacten met de overheid. In Vlaamse faciliteitengemeenten is dat het Frans, in Waalse het Nederlands of het Duits. In alle gemeenten van de Duitstalige Gemeenschap kunnen burgers in het Frans terecht. In de regel worden in faciliteitengemeenten ook de namen in de 'gefaciliteerde' taal gebruikt, al krijgen de namen in de taal van het eigen taalgebied voorrang.

De taalwetgeving bepaalt daarnaast dat namen in de eigen taal gebruikt moeten wor-

den om te verwijzen naar plaatsen in andere taalgebieden, bijvoorbeeld op wegwijzers en perronborden. Hiervoor zijn officiële lijsten vastgesteld met Nederlandse namen voor plaatsen in Wallonië en Franse namen voor plaatsen in Vlaanderen en de Duitstalige Gemeenschap. Wie in Vlaanderen over de snelweg rijdt en richting Wallonië wil, zal zijn weg moeten vinden door borden met namen als 'Doornik', 'Bergen' en 'Luik' te volgen.

Wie niet weet dat dit de Nederlandse namen van 'Tournai', 'Mons' en 'Liège' zijn, komt zonder navigatiesysteem niet op zijn bestemming. Omgekeerd geldt hetzelfde op de Waalse wegen: je moet als nietsvermoedende bestuurder maar net weten dat 'Courtrai', 'Grammont' en 'Tirlemont' de Franse namen van 'Kortrijk', 'Geraardsbergen' en 'Tienen' zijn. Ook bij de Belgische spoorwegen worden deze regels gevolgd: de trein die van Maastricht via Luik naar Hasselt rijdt, stopt volgens de borden in Maastricht onder meer in 'Visé', 'Liège-Saint-Lambert' en 'Glons'. Op het station in Hasselt heten deze stations 'Wezet', 'Luik-Sint-Lambertus' en 'Glaaien'.

Het moge duidelijk zijn dat er heel wat Nederlandse namen voor plaatsen in Wallonië in gebruik zijn en het zowel voor overheden, burgers als bezoekers in België belangrijk is ze te kennen. De BAN-lijst bevat daarom een aparte lijst met namen van plaatsen in Wallonië. Hierin zijn ook water- en gebiedsnamen opgenomen, zoals Samber, Maas, Haspengouw en Hoge Venen [1].

Frans-Vlaanderen

Een geheel andere situatie doet zich voor in het uiterste noorden van Frankrijk. Hier ligt

Figuur 1 - Op informatieborden bij bezienswaardigheden in Frans-Vlaanderen worden in het Nederlands de Nederlandse aardrijkskundige namen gebruikt (foto: Jasper Hogerwerf).

Figuur 2a en 2b - Tweetalige plaatsnaamborden in Frans-Vlaanderen (bron: Akademie voor Nuuze Vlaemsche Taele).

een gebied dat van oudsher Nederlandstalig is: Frans-Vlaanderen. Het gaat om de streek ten westen van de Belgische provincie West-Vlaanderen, ook wel de Franse Westhoek genoemd, begrensd door de Noordzee in het noorden, de Aa en de Nieuwegracht ('Canal de Neuffossé') in het westen, de Leie in het zuiden en de grens met België - de 'schreve' - in het oosten. Een gebied waar de meeste Nederlanders en Vlamingen op weg naar het warme zuiden snel voorbijrijden, maar dat dankzij zijn rust, groene heuvels en weidse uitzichten toch een zekere aantrekkingskracht uitoefent - in ieder geval op mensen uit de agglomeratie van Rijsel ('Lille').

Frans-Vlaanderen was altijd onderdeel van het graafschap Vlaanderen, tot de Franse koning Lodewijk XIV het gebied in 1678 wist te veroveren en inlijfde bij Frankrijk. De bevolking in Duinkerke, Kassel, Hazebroek en omgeving bleef daarna gewoon het eigen West-Vlaamse dialect spreken, ook toen na de Franse Revolutie het officieel gebruik van andere talen dan Frans werd afgeschaft. Dit begon pas te veranderen aan het eind van de 19e eeuw, toen het openbaar onderwijs in het Frans verplicht werd en de taal van de streek werd onderdrukt met borden als 'Défense de parler flamand' ('Verboden Vlaams te spreken').

Bij de eerste volkstelling in 1806 sprak men in 97 van de 113 gemeenten uitsluitend West-Vlaams; de meeste mensen kenden zelfs geen Frans. Alleen in de stad Duinkerke

werden beide talen gesproken, terwijl het stadje Grevelingen in het noordwesten en het zuidelijke Leiedal volledig Franstalig waren. In 1930 waren er nog 68 gemeenten waar iedereen West-Vlaams sprak en waren de grotere plaatsen tweetalig geworden. Na de Eerste en vooral na de Tweede Wereldoorlog begonnen almaar meer ouders hun kinderen in het Frans op te voeden. Het West-Vlaams wordt tegenwoordig haast enkel nog gesproken door ouderen, op een zeer kleine groep bewuste dialectsprekers na. Daarnaast zijn er een aantal jongere Frans-Vlamingen die Nederlands hebben geleerd, waarvan sommigen bewust hun kinderen in West-Vlaanderen naar school brengen. De Vlaamse identiteit van de streek is echter overal terug te vinden: door Vlaamse vlaggen en logo's, verwijzingen naar 'Flandre' en 'flamand', door streekproducten en door de vele Vlaamse namen.

De plaatsnamen in Frans-Vlaanderen hebben allemaal een Nederlandse oorsprong. Sommige namen, zoals 'Steenvoorde' en 'Wormhout', zijn perfect Nederlands. Andere ogenschijnlijk Franse namen zijn (gedeeltelijke) vertalingen van Nederlandse namen zoals 'Sercus' voor 'Zerkel' en 'Wallon-Cappel' voor 'Waalskappel', of klankvertalingen, zoals 'Esquelbecq' voor 'Ekelsbeke' en 'Flêtre' voor 'Vleteren'. Voor veruit de meeste plaatsen geldt een verouderde Nederlandse schrijfwijze als officiële naam: 'Eecke', 'Broxeele', 'Ledringhem', 'Noordpeene' en 'Godewaersvelde'. Omdat Frans-Vlaanderen van oudsher tot

het Nederlands taalgebied behoort, bevat de BAN-lijst een aparte lijst met alle plaatsnamen in het gebied gestandaardiseerd volgens de huidige Nederlandse schrijfwijze: 'Eke', 'Broksele', 'Ledringem', 'Noordpeene' en 'Godewaersvelde' [2]. Deze namen worden in de toeristische sector gebruikt, in brochures, op websites en ter plaatse op borden bij bezienswaardigheden. Er zijn ook steeds meer gebouw- en straatnaambordjes in het West-Vlaams of het Nederlands te vinden en enkele jaren geleden verschenen de eerste tweetalige plaatsnaamborden. In 2019 startte in Rozendaal (Duinkerke) de eerste tweetalige basisschool (Frans-Nederlands). Een officiële status voor het Nederlands of het West-Vlaams als regionale taal zit er nog niet in: Frankrijk weigert vooralsnog de relevante Europese verdragen te ratificeren en is inmiddels het enige land in West-Europa waar taalminderheden niet erkend worden.

Friesland

Hoe anders is de situatie in Friesland, waar het Fries een volwaardige officiële taal is naast het Nederlands. Dit is vastgelegd in Nederlandse wetgeving en wordt gegarandeerd in Europese verdragen. Uit taalonderzoeken blijkt dat nog steeds een meerderheid van de bevolking in het Friese taalgebied Fries spreekt, ook al wordt er in de steden en op de eilanden meer Nederlands gesproken. Daarnaast zijn er gebieden in Friesland die buiten het Friese taalgebied vallen: in de Stellingwerwen in het zuidoosten en in Oost-Kollumerland aan de grens met

Figuur 3 - Friese en Nederlandse namen op de topografische kaart van 2019. Friese plaatsnamen worden cursief weergegeven (bron: Kadaster).

Groningen worden vanouds Nedersaksische dialecten gesproken en in de polder Het Bildt het Hollands-Friese mengdialect Bildts.

De meeste plaatsen, wateren en gebieden in Friesland hebben zowel een Friese als een Nederlandse naam. Soms zijn die identiek, zoals bij veel plaatsnamen op '-um': 'Britsum', 'Kollum', 'Mantgum' en 'Winsum'. Soms verschillen de namen sterk van elkaar, zoals 'Augsbuurt' en 'Lytsewâld' of 'Zwaagwesteinde' en 'De Westereen'. Toch is er niet altijd een scherpe scheiding te maken tussen de talen. Een typisch Nederlandse naam als 'Sneek' blijkt van oorsprong Oud-Fries. Pas later heeft zich daaruit de huidige Friese naam 'Snits' ontwikkeld.

Gemeenten in Nederland kunnen maar één naam voor een straat of woonplaats officieel vastleggen, en bepalen volledig zelf welke dat wordt. In Friesland is het gevolg hiervan dat de ene plaats officieel een Friese naam heeft en de andere plaats een Nederlandse naam, afhankelijk van de politieke keuze die een gemeente in het verleden gemaakt heeft. Door herindelings komen Friese en Nederlandse officiële namen nu binnen dezelfde gemeente voor. Dat maakt de situatie bijzonder ingewikkeld.

Om toch een overzicht te geven van de namen die in Friesland gebruikt worden, bevat de BAN-lijst een aparte lijst met de Nederlandse en Friese namen van alle plaatsen en gemeenten en een aantal belangrijke wateren en gebieden [3]. Daarbij is aangegeven welke van beide namen officieel is. Voor plaatsen is dit de naam die in de adressering en op wegwijzers gebruikt wordt. In de topografische bestanden van het Kadaster worden beide namen geregistreerd en op kaarten wordt altijd de officiële naam als eerste vermeld. Op plaatsnaamborden staan vaak ook beide namen, maar sommige gemeenten zetten bij voorkeur de Friese naam boven, terwijl de Nederlandse naam officieel is.

Een mogelijkheid om beide plaatsnamen officieel te registreren zou een oplossing zijn. Dan hoeven gemeenten geen gevoelige keuze meer te maken, maar zijn zowel de Nederlandse als de Friese naam officieel. Dit past goed bij het tweetalige karakter van de provincie en maakt het makkelijker om een eenduidig beleid te voeren op het gebied van plaatsnamen in Friesland.

Hieruit blijkt het belang van standaardisering, niet alleen bij buitenlandse aardrijkskundige

namen, maar ook bij namen in eigen land en taalgebied. De CAN levert hier vanuit haar ervaring met buitenlandse namen een belangrijke bijdrage aan. De standaardisering van binnenlandse namen is in Vlaanderen overigens al een eeuw geleden ingezet, een voorbeeld dat in Nederland zeker navolging verdient.

Referenties

- [1] www.namen.taalunie.org/plaatsen-wallonie
- [2] www.namen.taalunie.org/nederlandse-namen-voor-plaatsen-frans-vlaanderen
- [3] www.namen.taalunie.org/friese-namen

Jasper Hogerwerf is senior data-analist bij de afdeling Geo-informatie van het Kadaster en lid van de Commissie Anderstalige Namen. Jasper is bereikbaar via jasper.hogerwerf@kadaster.nl.

Magda Devos is emeritus hoogleraar Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit Gent en lid van de Commissie Anderstalige Namen. Magda is bereikbaar via magda.devos@ugent.be.

Buitenlandse aardrijkskundige namen in de Bosatlas

In de afgelopen 140 jaar is de Bosatlas (oorspronkelijk: 'Bos' Schoolatlas der Geheele Aarde) van hulpmiddel in het aardrijkskunde-onderwijs uitgegroeid tot de geografische vraagbaak bij uitstek voor de Nederlandse maatschappij. Zoals de (Grote) Van Dale werd geraadpleegd om met zekerheid te weten of een woord goed werd gespeld, zo werd de (Grote) Bosatlas erbij gehaald om te zien hoe de wereld, en dan met name het buitenland, nu werkelijk in elkaar stak.

Door Tjeerd Tichelaar

De pseudo-institutionele status van de atlas in Nederland wordt onderstreept door het feit dat de verkorte naam 'Bosatlas', gelijk merknamen als 'kodak' en 'xerox', als woord in de pseudo-institutionele Van Dale belandde. Voor de auteur, of de uit een kartografencollectief bestaande redactie die tegenwoordig het auteurschap op zich neemt, brengt deze de facto status een grote verantwoordelijkheid met zich mee. Van de Bosatlas wordt verwacht dat deze de objectieve werkelijkheid toont en dat, waar aan subjectieve beoordeling niet te ontkomen valt, dat wat in de atlas wordt afgebeeld toch in ieder geval meer 'waar' is dan iedere mogelijke *alternative truth*.

Inburgering internet

Een eeuw lang was de Bosatlas voor de Nederlander de best beschikbare bron van algemene geografische kennis over delen van de wereld waarover door de nieuwsmedia niet

meer dan incidenteel werd gerapporteerd. De inburgering van het internet maakte aan deze bijzondere positie een eind, maar versterkte juist de behoefte aan de atlas als verschafter van overzicht en als stabiele, consistente en betrouwbare informatiebron: anders dan de Bosatlas spreekt het internet namelijk niet met één stem die steeds hetzelfde zegt. Wat in de Bosatlas staat moet nog steeds juist en waar zijn, de dichtst mogelijke benadering van objectieve werkelijkheid.

De schrijfwijze van minder bekende aardrijkskundige namen is iets waar ieder die er mee te maken krijgt een betrouwbare bron voor nodig heeft. Voor de namen van geografische objecten in het buitenland lag het lange tijd het meest voor de hand om eveneens te grijpen naar de Bosatlas, waarvan immers in een groot deel van de Nederlandse huishoudens wel een exemplaar aanwezig was.

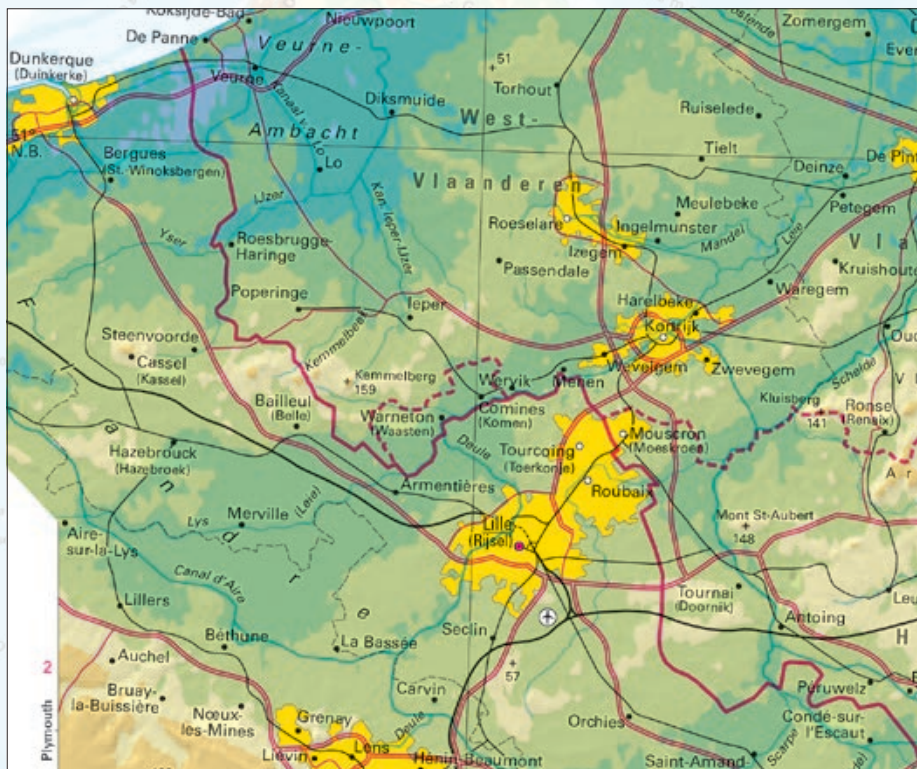
Figuur 1 - Veel namen in de Bosatlas zijn omgezet uit vreemde alfabetten (bron: De Grote Bosatlas).

Hoewel voornamelijk taalkundige kwesties als toponymie niet per definitie binnen de comfortzone liggen van de geo- en kartograaf, waren de buitenlandse aardrijkskundige namen vanaf de 40^e editie (1959) in de best mogelijke handen bij de toenmalige Bosatlas-redacteur professor Ferdinand Ormeling, die het auteurschap van de atlassen combineerde met een internationale voortrekkersrol op het gebied van – onder andere – de standaardisering van aardrijkskundige namen. Hij stond in 1967 aan de wieg van de United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN), waarbij hij tot het eind van zijn carrière nauw betrokken bleef.

De professionalisering van de kartografie die Ormeling binnen en buiten de uitgeverij in gang zette – de atlasafdeling van Wolters-Noordhoff werd Geografisch Kartografisch Instituut, de redactie van de Bosatlas werd in toenemende mate bemand door gespecialiseerde geografen afgeleverd door de Vakgroep Kartografie van de Utrechtse universiteit – strekte zich ook uit tot de toponymie. In het voetspoor van zijn vader ontwikkelde Ferjan Ormeling jr., die tijdens zijn studie in Groningen eveneens aan de Bosatlas had gewerkt, zich tot voortrekker van de wetenschappelijke kartografie in het algemeen en de standaardi-

Figuur 2 - Ieder land heeft zijn eigen regels voor de schrijfwijze van namen (bron: De Grote Bosatlas).

Figuur 3 - Afstemming tussen Nederland en België: Duinkerken werd Duinkerke in de Bosatlas (bron: De Grote Bosatlas).

sering van aardrijkskundige namen wereldwijd in het bijzonder. Ook na het vertrek van zijn vader behield hij als hoogleraar kartografie te Utrecht een buitengewone betrokkenheid bij de Bosatlas, als opleider van Bosatlas-kartografen en als contactpersoon voor UNGEGN, waarvan hij een kwarteeuw lang een van de gangmakers was. Dit laatste was hij, jarenlang in een voorzittersrol, eveneens van de Adviescommissie Aardrijkskundige Namen in Nederland (AaniN) en de werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen van de Nederlandse Taalunie (BAN). Het is aan zijn inspirerende betrokkenheid te danken dat de Bosatlasredactie uiteindelijk rechtstreeks in zowel UNGEGN als BAN vertegenwoordigd werd.

BAN, UNGEGN en Bosatlas

De werkgroep BAN heeft tot doel de Nederlandse taalgemeenschap te adviseren omtrent de schrijfwijze van buitenlandse aardrijkskundige namen waarvoor in het Nederlands een algemeen geaccepteerde eigen vorm bestaat. Het spreekt vanzelf dat onderlinge afstemming gewenst is tussen de Bosatlas, die in de vorm van Vlaamse en Waalse co-edities

behalve het Nederlandse ook het Belgische onderwijs bedient, de landelijke nieuwsmedia en de BAN. Standaardisatie, van aardrijkskundige namen in het algemeen en exoniemen (Nederlandse namen voor objecten buiten het Nederlandse taalgebied) in het bijzonder, is echter geen eenmalige operatie: met het taalgebruik is ook de mate van vernederlandsing van namen aan verandering onderhevig. In de Bosatlas werd het gebruik van exoniemen in plaats van endoniemen (plaatselijk officiële namen) sedert het auteurschap van Ormeling geleidelijk teruggedrongen.

Behalve dat hiermee gevolg werd gegeven aan aanbevelingen van UNGEGN gericht op het wegnemen van belemmeringen voor internationale communicatie, weerspiegelde dit een verschuiving van het doel van het onderwijs. Waar namen van objecten in het buitenland in de begintijd van de Bosatlas vooral in de aardrijkskundeles werden gebruikt en het leven van de gemiddelde leerling zich binnen het Nederlandse taalgebied afspeelde, wordt nu vrij algemeen een groot deel van de wereld bereisd. Als iemand per auto of trein door Italië reist, is het lastig als hij of zij wel weet waar Turijn of Genua ligt, maar niet dat het als Torino of Genova op de borden staat. Exoniemen worden daarom alleen nog op de

kaart gezet wanneer ze als **gangbaar** exoniem deel uitmaken van het Nederlandse vocabulaire, en in die gevallen wordt de officiële naam er in de regel bij vermeld.

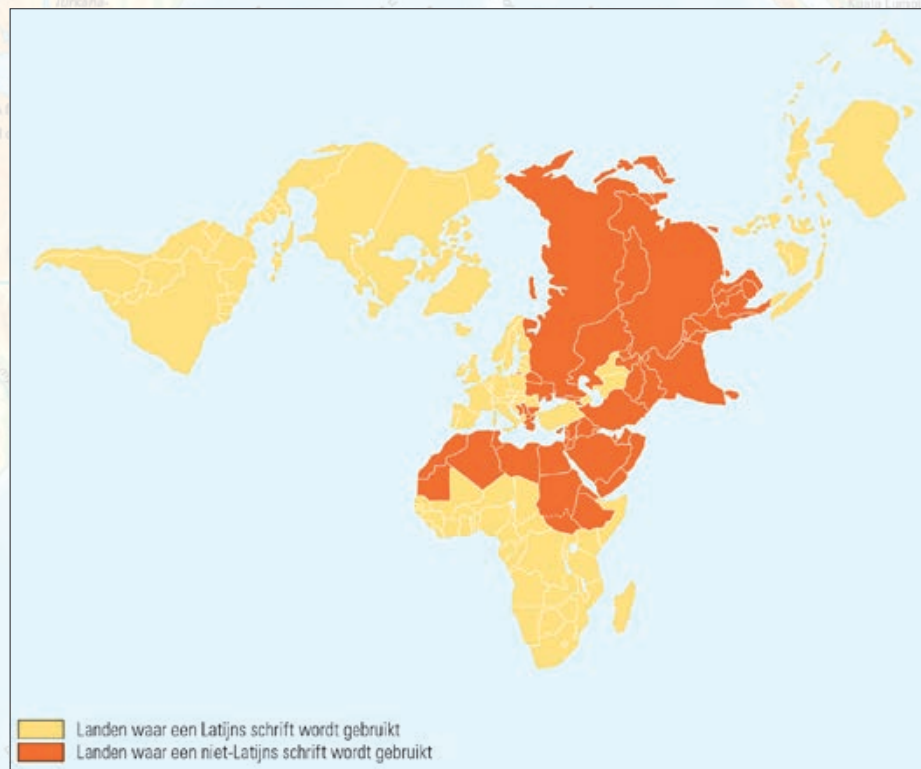
Een Grote Bosatlas bevat meer dan 20.000 aardrijkskundige namen. Omdat het voor de redactie praktisch gezien onmogelijk is om evenzoveel individuele beslissingen met betrekking tot de schrijfwijze te nemen, zijn standards onontbeerlijk: systematisch te werk gaan is geen optie, maar bittere noodzaak. Voor ieder land stelt de redactie daarom interne richtlijnen op voor de manier waarop de namen dienen te worden weergegeven. Voorafgaand aan de vervaardiging van een nieuwe editie moeten die regels steeds worden geëvalueerd en zo nodig aangepast. Voor de exoniemen wordt daarbij zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de lijsten van de BAN, voor endoniemen dienen via UNGEGN aanbevolen nationale standards als uitgangspunt.

De wereld telt volgens de Bosatlas-definitie momenteel 197 onafhankelijke landen, 52 afhankelijke gebieden, acht als zodanig weergegeven betwiste gebieden, en tenslotte internationale wateren en Antarctica. Ook strekt een groot aantal objecten (bijvoor-

beeld gebergten, rivieren) zich over verschillende landen en taalgebieden uit.

Voor de schrijfwijze van endoniemen leunt de redactie zwaar op informatie die wordt ingewonnen via UNGEGN. Per land moeten daarbij de volgende beslissingen worden genomen:

- Voor objecten die in verschillende talen verschillende namen of namen met verschillende schrijfwijzen kennen: welke taal moet worden gekozen? Dit lijkt niet al te ingewikkeld: we kiezen natuurlijk voor de officiële taal. Helaas blijkt de werkelijkheid grillig. Een toenemend aantal landen (inmiddels meer dan 70) heeft op nationaal of federaal niveau meer dan één officiële taal, terwijl er op subnationaal niveau weer andere talen officieel kunnen zijn. Voorbeelden als Ierland (Iers en Engels), Canada (Engels en Frans) en Nederland (Fries in Friesland) zijn bepaald geen uitzondering. Wanneer een taal ergens officieel is, wil dat nog niet zeggen dat de namen in die taal daar ook officieel zijn: in Friesland werd dit bijvoorbeeld voor de laatste gemeentelijke herindeling op gemeenteniveau bepaald. En wanneer ze wel (co-) officieel zijn, zoals de Ierse namen in Ierland, is het nog maar de vraag in hoeverre ze ook echt worden gebruikt. De door UNGEGN gepubliceerde *Toponymic guidelines for map and other editors* helpen ons in dit soort gevallen op weg.
- Welke spellingsregels zijn voor de gebruikte talen actueel? In Duitsland veranderden de regels rond het gebruik van de letter 'ß' een aantal keer, voor het laatst in 1996. In Zwitserland werd deze letter al decennia eerder vervangen door 'ss'. In het Roemeens van Roemenië werd in 1993 de letter 'î' vervangen door 'ă', Moldavië volgde in 2016. In de Bosatlas moesten enige tijd geleden honderden Nederlandse namen worden vervangen vanwege een wijziging in de regels voor het aaneenschrijven van woorddelen: Centraal-Afrikaanse Republiek moest worden veranderd in Centraal-Afrikaanse Republiek. Van dit soort details moeten atlasredacteuren, voor alle talen waarmee ze te maken hebben, doorlopend op de hoogte zijn. Wederom maken we dankbaar gebruik van de regelmatig geactualiseerde *Toponymic guidelines* van UNGEGN, terwijl voor de namen in het Nederlands de lijsten van de werkgroep BAN uitsluitend bieden.
- Meer dan 60 landen hebben officiële talen die zich bedienen van een niet-Latijns schrift. De namen uit deze talen zullen

Figuur 4- De wereld verdeeld in landen waar wel en niet een Latijns alfabet wordt gebruikt (bron: De Grote Bosatlas).

Figuur 5 - Vooral in kleinschalige natuurkundige Bosatlaskaarten worden veel Nederlandse en vernederlandste namen gebruikt (bron: De Grote Bosatlas).

in voor ons publiek leesbare lettertekens moeten worden omgezet. De door de UNGEGN Working Group on Romanization verspreide transliteratiesleutels, idealiter door de betrokken landen zelf aangeboden en goedgekeurd en aanbevolen door de VN, bieden hierbij houvast.

Waar we endoniemen niet onverkort overnemen maar de voorkeur geven aan een Nederlands exoniem, dan wel een door gedeeltelijke vertaling of vereenvoudiging vernederlandste vorm, leiden onze richtlijnen ons per land door onder andere de volgende beslismomenten heen:

- Welke zuiver exoniemen willen we handhaven? Namen als 'Atrecht', 'Gotenburg' en 'Spiers' zijn inmiddels vervangen door de endoniemen 'Arras', 'Göteborg' en 'Speyer'. Parijs, Wenen, Keulen en Kopenhagen behoren daarentegen zo duidelijk tot de levende Nederlandse taal, dat ze in de atlas niet kunnen worden gemist. We maken onderscheid tussen actuele Nederlandse namen en oude namen, die bijvoorbeeld door een wisseling van taal officieel vervangen zijn maar in Nederland nog zo bekend zijn dat we ze tijdelijk onder de nieuwe vorm laten staan om het publiek rustig aan de nieuwe

naam te laten wennen: bijvoorbeeld 'Kiev' (de Russische naam, officieel tot 1991) versus 'Kyiv' (de tegenwoordig officiële Oekraïense naam). De werkgroep BAN houdt in de gaten of de oude Russische naam op termijn voortleeft als 'echt' Nederlands exoniem.

- In hoeverre vertalen we soortnamen, of laten we ze weg? Bij riviernamen in de Verenigde Staten ligt het laatste voor de hand ('Mississippi' in plaats van 'Mississippi River'), bij namen van gebergten en meren in Zuid-Amerika kiezen we liever voor vertaling ('Andesgebergte' in plaats van 'Cordillera de los Andes', 'Titicacameer' in plaats van 'Lago Titicaca').
- Wat doen we met lidwoorden en grammaticale verbuigingen? Maastricht ligt aan de Maas, maar op de kaart schrijven we alleen 'Maas'. Scandinavische talen kennen in plaats van een bepaald lidwoord een achtervoegsel, zoals '-en' in de Zweedse riviernaam Klarälven. Als we deze naam net zo willen behandelen als riviernamen elders in Europa, moeten we systematisch kiezen voor de onbepaalde vorm op '-älv'. Wanneer we de Russische naam van de eilandengroep 'ostrova Aleksandra' (getranslitereerd uit het cyrilliche schrift) in het Nederlands willen vertalen, moeten

we niet alleen 'ostrova' vertalen in 'eilanden', maar ook de verbogen vorm 'Aleksandra' ('-a' is een genitiefuitgang) vervangen door de basisvorm 'Aleksandr' of de vernederlandste vorm 'Alexander'.

De BAN standaardiseert de schrijfwijze van 'alle buitenlandse aardrijkskundige namen waarvoor in het Nederlands een algemeen geaccepteerde eigen vorm bestaat'. Dit is een ruimere categorie dan die van de Nederlandse namen die onbetwist deel uitmaken van de Nederlandse woordenschat - en dus het nationale erfgoed - en om die reden aan de kaarten van de Bosatlas dienen te worden toegevoegd. Voor de schrijfwijze van deze namen zijn de lijsten die door de werkgroep op de website [1] worden gepubliceerd de perfecte bron.

Referenties

[1] namen.taalunie.org

Tjeerd Tichelaar is redactie-coördinator bij Noordhoff Uitgevers en lid van de Commissie Anderstalige Namen. Tjeerd is bereikbaar via t.tichelaar@noordhoff.nl.

Diplomatiek belang van de BAN-lijst in Nederland en de EU-instellingen

Hoe moet 'Noord Macedonië' gespeld worden? Met of zonder streepje?

Deze vraag werd aan de Werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen van de Nederlandse Taalunie gesteld door het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken. De definitieve benaming van de staat in kwestie, die voorlopig 'Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië' werd genoemd, had geleid tot een jarenlange strijd met Griekenland en die strijd had belangrijke internationale consequenties. Het conflict blokkeerde de toetreding van de staat tot de NAVO en de Europese Unie.

Door Coos 't Hoen en Frieda De Vos

Op 25 januari 2019 stemde het Griekse parlement in met de nieuwe naam, waarna op 6 februari, zoals gepland, de ondertekening kon plaatsvinden van het 'Protocol bij het Noord-Atlantisch Verdrag betreffende de toetreding van de Republiek Noord-Macedonië'. Met de ondertekening van het Protocol was voor de NAVO-partners de nieuwe naam al een feit, nog voordat hij op 12 februari officieel werd. Noord-Macedonië heeft vervolgens diplomatieke nota's verstuurd, met name aan de Verenigde Naties, waarin niet alleen de naam van de staat was opgenomen, maar ook de woorden die van de naam zijn afgeleid. Zo werd onder andere aangegeven dat officieel gesproken moet worden van 'Macedonian/citizen of the Republic of North Macedonia' en niet van een 'North Macedonian'. Blijkbaar was ook die benaming onderdeel van het politieke compromis tussen Noord-Macedonië en Griekenland. Naar aanleiding van de Engelse diplomatieke nota van Noord-Macedonië betreffende de naamswijziging heeft de werkgroep de lijst Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (kortweg "BAN-lijst") aangepast, die naast de korte en de officiële naam van een land ook de hoofdstad, het bijvoeglijk naamwoord en de inwoneraanduiding vermeldt.

Internationale organisatie

De vraag van het ministerie illustreert de band die bestaat tussen de Nederlandse Taalunie en de regeringen van België en Nederland. De Taalunie is een internationale organisatie die opgericht is bij het 'Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk België inzake de Nederlandse Taalunie' [1]. Er is een Comité van Ministers dat, aldus artikel 7 van het verdrag, het beleid van de organisatie bepaalt. De keuzes die in het kader van de BAN-lijst worden gemaakt, zoals het vastleggen van de naam 'Noord-Macedonië', de omschrijving van betwiste gebieden, zoals de Westelijke Sahara, of de vermelding van de als hoofdstad te beschouwen stad, zoals Tel Aviv,

zullen dan ook de officiële standpunten van de regeringen van de beide landen weergeven, eventueel naast andere zienswijzen. Voor elke regeringsambtenaar, en ook burger, is daarmee de diplomatieke koers duidelijk.

De BAN-lijst speelt in diplomatieke context vooral een rol bij verdragen, die door staten, als subject van volkenrecht, gesloten kunnen worden [2]. Verdragen kunnen, in Nederland, burgers rechtstreeks verplichtingen opleggen en ook rechten toekennen [3]. De teksten van verdragen, waarover meestal in het Engels wordt onderhandeld, moeten dan ook in het Nederlands beschikbaar zijn voor de burger. Vaak beginnen de vertaalproblemen al bij de titel van een verdrag: wat is de Nederlandse naam van het land dat in het Frans 'Principauté de Monaco' heet? Is het 'Prinsdom Monaco' of 'Vorstendom Monaco'? Gelukkig hoeven vertalers, die vrijwel altijd onder tijdsdruk werken, geen uren opzoekwerk te doen, want

BAN-lijst van groot praktisch nut

de BAN-lijst geeft uitsluitsel: het is 'Vorstendom Monaco'. Wanneer de vertaler aan het eind van een mogelijk zeer technische tekst is gekomen, wacht hem nog de formule 'Done at', gevolgd door een plaatsnaam. Ook daar kan het misgaan: 'Done at Manila' is in het Nederlands niet 'Gedaan te Manila', maar 'Gedaan te Manilla'. Ook dat vertaalprobleem is aan de hand van de BAN-lijst in een oogwenk opgelost. De vertaalafdeling van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken volgt de BAN-lijst en ook de voor de eindredactie van verdragsvertalingen verantwoordelijke Afdeling

Figuur 1 - Bijgewerkte Bijgewerkte kaart van de Balkan met de nieuwe landnaam Noord-Macedonië (bron: De Grote Bosatlas).

Verdragen van datzelfde ministerie hanteert de lijst, bijvoorbeeld in de Verdragenbank [4].

Europees gebruik BAN-lijst

Ook de instellingen van de Europese Unie verlaten zich op de BAN-lijst. Net zoals voor de nationale regeringen speelt die lijst vooral een rol bij verdragen. In het kader van de Europese eenwording hebben de lidstaten hun bevoegdheid voor een aantal beleidsterreinen overgedragen aan aanvankelijk de EEG en later de EU, waardoor voor die beleidsterreinen de bevoegdheid tot het sluiten van verdragen met derde landen en internationale organisaties nu ook bij de EU berust [5]. Inmiddels heeft de EU met een groot aantal staten bilaterale verdragen gesloten op die beleidsterreinen, zoals de gemeenschappelijke handelspolitiek. De tekst van die verdragen is het resultaat van onderhandelingen met het derde land, die in de meeste gevallen in het Engels of het Frans zijn gevoerd. Omdat de tekst in alle officiële talen van de Europese Unie moet worden bekendgemaakt, moeten dus vertalingen in de andere officiële talen worden gemaakt. Van groot juridisch belang is het feit dat deze verdragen in alle talen gelijkelijk authentiek

zijn, wat wil zeggen dat alle verdragsteksten voor een rechter dezelfde juridische waarde hebben. Aan de kwaliteit van de vertalingen moet dus de grootste zorg worden besteed. Door zijn lange bestaan heeft de BAN-lijst gezorgd voor consequent gebruik van de juiste Nederlandse landnamen en is hij aldus de kwaliteit van de vertalingen ten goede gekomen. De BAN-lijst heeft niet alleen een positief effect in de tijd. Hij is ook een instrument van harmonisatie tussen de EU-instellingen onderling. Volgens de interne rechtsregels van de EU wordt een conceptverdrag namelijk vertaald door de Europese Commissie, waarna het met het oog op de ondertekening en de latere ratificatie (de EU gebruikt in dit verband de term 'sluiting') wordt voorgelegd aan de Raad van de Europese Unie. De Raad neemt de verdragstekst dan op in een eigen rechtsbesluit, waarvoor hij uiteraard ook de verantwoordelijkheid draagt. Wanneer twee instellingen zo nauw moeten samenwerken, is het bestaan van een instrument als de BAN-lijst van groot praktisch nut. Het komt ook voor dat er ten aanzien van verdragen sprake is van een 'gemengde' bevoegdheid van de EU en de lidstaten. De Klimaatovereen-

komst van Parijs bijvoorbeeld valt voor een deel onder de bevoegdheid van de EU en voor een deel onder die van de lidstaten. De EU en de lidstaten hebben de overeenkomst ondertekend en vervolgens, na goedkeuring door het EU-parlement c.q. de nationale parlementen, geratificeerd. Dit bracht mee dat zowel de EU als Nederland (en België) een Nederlandse tekst van de Klimaatovereenkomst nodig hadden. In zulke gevallen van gemengde bevoegdheid wordt de vertaling afgestemd tussen de Nederlandse vertaalfdelingen van de Commissie en de Raad van de EU enerzijds en de Afdeling Verdragen van het ministerie van Buitenlandse Zaken anderzijds. En ook dan vormt de BAN-lijst het ijkpunt wanneer onduidelijk is welke spelling van een buitenlandse aardrijkskundige naam gehanteerd moet worden. Zo draagt de lijst ook bij aan de harmonisatie van het Nederlands dat gebruikt wordt door de EU en Nederland, en ook België.

Waardevol werkinstrument

De Nederlandse Taalunie is gestoeld op de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en België, en de BAN-lijst weerspiegelt, als product van de Taalunie, niet alleen de wetenschappelijke bevindingen van de experts van de werkgroep maar ook het buitenlandbeleid van de staten die de Taalunie hebben opgericht. Tegelijkertijd vormt de lijst een leidraad voor de regeringen van de beide landen en de EU-instancies, waardoor hij is uitgegroeid tot een waardevol werkinstrument voor de nationale en de internationale Nederlandstalige overheden.

Referenties

- [1] Tractatenblad 1980, 147.
- [2] Artikel 2, lid 1a, van het Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht, Tractatenblad 1972, 51.
- [3] Artikel 93 Grondwet.
- [4] verdragenbank.overheid.nl/nl
- [5] Artikel 216 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

Coos 't Hoen was tot eind juli 2019 hoofd van de afdeling Verdragen bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (Nederland) en was tot 2019 lid van de Commissie Anderstalige Namen. Coos is bereikbaar via koos_t_hoen@hotmail.nl.

Frieda De Vos was tot eind april 2018 coördinerend terminoloog van de Nederlandse vertaalfdeling van de Raad van de Europese Unie. Zij is lid van de Commissie Anderstalige Namen. Frieda is bereikbaar via frieda.de.vos@skynet.be.